

аналізує суспільну, соціально-організаційну та культурно-освітню функції красномовства, наголошує, що темами красномовства мають стати питання життя країни і народу. На думку вітчизняних риторів, як і гуманістів епохи Відродження, риторика й естетика були спорідненими, а ораторське мистецтво – однією із складових частин естетики.

Отже, специфіка видів мистецтв, які вивчалися та розвивалися викладачами Києво-Могилянської академії обумовлювала і педагогічні погляди, на основі яких відбувалося викладання цих видів мистецтв. Надалі естетико-педагогічні погляди викладачів Києво-Могилянської академії стали підґрунтям для створення цілісної системи естетичної педагогіки як науки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Алексієвець Л.М. Києво-Могилянська академія у суспільному житті України і зарубіжних країн. – Тернопіль, 1999. – 263 с.
2. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. – Львів, 1990.
3. Давня українська література: Хрестоматія. – М., 1980.
4. Енциклопедія українознавства / Гол.ред. В.Кубійович. – Львів, 1993. – Т.І. – 399 с.; Т.ІІ. – 799 с.
5. Історія України (курс лекцій у двох книгах) / Л.Т.Мельник та ін. – К.: Либідь, 1991. – 570 с.
6. Огієнко І. Українська культура. – К., 1918.
7. Стратий Л.М., Литвинов В.Д., Андрущенко В.А. Описание курсов философии и риторики профессоров Киево-Могилянской академии. – К., 1982.
8. Чепіга І.П. Ораторське мистецтво на Україні в XVI – XIX ст. // Укр.мова і л-ра в шк. – 1989. – № 10.

УДК 37 (09)

Романько Т.І.

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ОСОБИСТІСНО ОРІЄНТОВАНОГО ПІДХОДУ ДО РОЗУМОВОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

Необхідність нарощування інтелектуального потенціалу особистості у соціально-економічному розвитку незалежної України вимагає якісно нового удосконалення системи виховання підростаючого покоління. Суспільство, орієнтоване на оптимальне використання можливостей людини зацікавлене в адекватній самооцінці, найбільш повному становленні і реалізації задатків та здібностей особистості.

Ретроспективний аналіз наукових робіт свідчить, що проблема розумового виховання дитини завжди була в центрі уваги вчених. У цьому напрямі працювали К.Д.Ушинський, В.О.Сухомлинський. У наш час теоретичні основи навчання розробляють І.А.Зюзюн, І.Д.Бех, О.В.Киричук.

Але, на жаль, як показують результати досліджень, багато положень педагогічної науки ще не знайшли відображення в організації навчально-виховного процесу сучасної школи. Тому метою статті є вивчення стану розробки проблеми в сучасних публікаціях, якісний аналіз досвіду вчителів-практиків, встановлення актуальних напрямів подальшої роботи.

І.С.Якиманська, С.В. Рудаківська, І.О.Виговська, аналізуючи навчально-пізнавальну діяльність підростаючого покоління, вказують, що за умов традиційного навчання в учнів прослідковується адаптація до репродуктивного відтворення інформації змістового компоненту освіти, то метою особистісно орієнтованого навчання повинна стати здатність дитини до перетворення науково-педагогічної інформації на підставі власного досвіду шляхом побудови суб'єктивної моделі пізнання.

Результати дослідження в загальноосвітніх школах м. Херсона показують, що більшість учнів старших класів мають середній рівень інтелектуального розвитку, 30% – нижче середнього і лише 10% – високий.

Вивчення інтелектуальної лабільності, тобто здатності перемикати увагу, вміння швидко переходити від виконання одного завдання до іншого, не допускаючи при цьому помилок, встановлює наявність статистично значимого зв'язку між вказаною властивістю та успішністю респондентів. 90% школярів мають пряму залежність між коефіцієнтом лабільності та успішністю пізнавальної діяльності, 10% – високий коефіцієнт стабільності, але й дуже великий діапазон результатів навчання (від низьких до високих).

Самооцінка вольових здібностей респондентів свідчить, що тільки 40% учнів мають, на жаль, велику силу волі і бажання виконувати поставлене завдання. Хоча відомо, що людина виховується духовно та інтелектуально тільки в процесі особистісної праці, а намагання уникнути продуктивної праці призводять до негараздів і для особистості, і для суспільства. К.Д. Ушинський правомірно застерігав “Якби люди винайшли філософський камінь то біда була б ще невелика. Золото перестало б бути монетою: але якби вони знайшли казковий мішок, з якого вискакує все, чого душа забажає, або винайшли машину, яка цілком замінює всяку працю людини, то самий розвиток людства припинився б: розбещеність і бездіяльність полонили б суспільство” [2: 106].

Я.А. Коменський також підкреслював, що праця, і в тому числі розумова, є джерелом існування людини, її багатства і довголіття. Тільки та людина, яка чесно працює може називатися високоморальною. Він вважав, що кожна людина повинна вміти і бажати працювати. Педагог пропонував не тільки виховувати позитивне ставлення до праці та бажання працювати, а й навчати працювати без зайвої трати зусиль, без переливання з пустого в порожнє, без руйнування як результатів своєї праці, так і праці інших людей. Тому, починаючи з дитинства, треба кожного привчати до постійної, кропіткої праці. Головним методом виховання, на думку Коменського, повинні бути вправи. Їх слід використовувати з метою виховання працелюбства, формування вмінь і навичок. Виховувати потрібно не через умовляння та пусті розмови, а через працю, наслідування та діяльність [1].

Слід зазначити, що останнім часом зроблені певні кроки у процесі гуманізації освіти, в утвердженні школяра в ролі повноцінного, активного, свідомого й небайдужого суб'єкта навчання. На наш погляд, реалізації особистісно орієнтованого підходу до розумового розвитку учнів, може сприяти врахування принципів “людського спілкування”, сформульованих В.О. Сухомлинським: пізнання багатогранності дитини; віри в її неповторність і талановитість; визнання природного оптимізму дитини; обережного звернення до її душі й розуму; захисту багатства людської природи в дитячій душі; виховання в учнів самоповаги; утвердження краси в природі й людині [3].

Вагомим внеском становлення нового педагогічного мислення можуть стати думки А.С. Макаренка, про необхідність розумної любові до дітей, чутливого ставлення до важких за долею; вивчення і пізнання особливостей учня; поєднання поваги до особистості з розумною вимогливістю до неї; неприпустимості приниження особистості людини, навішування ярликів; справедливості, уваги, педагогічного такту вихователя [3].

У наш час, як показують спостереження, здебільшого набуття учнями статусу суб'єкта пізнавальної діяльності педагога пов'язують з активною його позицією у процесі засвоєння знань, правомірно вважаючи, що останні не можна передати. Але Ю. Мальований небезпідставно застерігає: “Розуміння сутності поняття “учень” – “суб'єкт навчання” передбачає не лише активізацію пізнавальних процесів, а й актуалізацію позиції школяра щодо прийняття мети навчання, його змісту і форм, тобто справжнє співавторство учня у конструюванні своєї освітньої траєкторії, про необхідність якої так багато говорять нині” [4: 7].

Тому поєднання методів у системі уроків, з нашої точки зору, мають забезпечити активність школярів на всіх етапах засвоєння навчального матеріалу.

На наш погляд, деякі педагоги зловживають обмеженою групою методів навчання або одним методом, наприклад, тестуванням. Варто зазначити, що за даними багатьох учених 50% учнів під час реалізації даного методу контролю використовують власну інтуїцію, а не вміння мислити, самостійно знаходити відповідь на питання.

За результатами досліджень Беха І.Д. в загальноосвітній школі І ступеня 30% вчителів зловживають методом стимулювання й учні першого, другого класу сприймають заохочення “авансом” як образу. Хоча, звичайно, в зв’язку з низьким рівнем розвитку емоційно-вольової сфери заохочення слід використовувати набагато частіше у спілкуванні з учнями молодших класів, ніж середніх і старших. Але варто сказати, що необ’єктивність перевірки завдань продукує завищення самооцінки і є однією з причин відставання учнів у загальноосвітній школі. Вимогливий підхід до оцінювання відповідей – обов’язкова умова якості знань, умінь, навичок розумового розвитку дитини. Вчителі під час реалізації контрольного-регулюючого компоненту процесу навчання часто орієнтуються на так званий “ореол” учня, допускають підказування, списування з конспектів і підручників. Тому у цих випадках можна стверджувати, що оцінки не є показниками справжнього рівня успішності школяра і відіграють скоріше не позитивну, а негативну роль у навчанні і вихованні особистості.

Серед компонентів навчального процесу методи і прийоми навчання посідають особливе місце. Методи навчання повинні забезпечити розвиток інтелектуальних сил у кожному класі загальноосвітньої школи, сформувані систематизовані знання про наукову картину світу. Досвідчені учителі м. Херсона успішно використовують аналіз конкретних ситуацій, інтелектуальну розминку, мозкову атаку, учбову тематичну дискусію.

Відомі вчителі-новатори ведуть цілеспрямований пошук різноманітних методичних прийомів, реалізують коментоване управління, опорні сигнали, занурення у навчальну інформацію, питання-проблеми та інші.

У зарубіжній школі, як показують результати дослідження М.Ю.Красовицького, активніше йде розробка методики організації самостійної роботи учнів, формування їх вольових якостей.

Цікавим, на наш погляд, є ситуативний метод, який вимагає спочатку на теоретичному рівні проаналізувати випадок з історії якогось відкриття в географії, хімії, фізики, конкретну ситуацію в акції правозахисників, екологів тощо. На другому етапі виконання завдання – сформулювати систему питань, на третьому – знайти, самостійно опрацьовуючи літературу, необхідні відповіді. На заключному етапі – порівняти прогнози учнів з розвитком події, результатами досліджень, рішеннями, які були прийняті в дійсності.

Метод проекту вимагає від учнів уже підліткового віку спланувати предметну і міжпредметну екскурсію, наприклад, в Нью-Йорк; метод інсценування – зіграти роль літературного героя в ситуації, яка не описана автором твору.

У процесі симулятивної гри напередодні зустрічі керівників держав, проведення передвиборної кампанії учні прогнозують їх хід, приймають рішення, формулюють висновки, готують виступи для преси, а через деякий час мають можливість порівняти свої результати з документами реальних подій.

Відомо, що навчальна дискусія поглиблює і закріплює знання, розширює обсяг нової інформації, відпрацьовує вміння доводити, захищати та відстоювати свою думку. Тому дискусію широко застосовують як метод навчання, який в значній мірі сприяє активізації самостійної діяльності учнів. У наш час, з метою реалізації виховної функції процесу навчання зростає потреба у використанні дискусії як методичного прийому, оскільки, як відзначають зарубіжні і вітчизняні дослідники, до його позитивних сторін можна віднести:

- ознайомлення особистості з інформацією, якою володіють інші учасники спільної діяльності;
- можливість аргументовано критикувати і не погоджуватись із запропонованим напрямком пошуку розв’язання проблеми;
- заохочення учнів до співпраці з метою розробки спільного рішення;

- можливість існування різних підходів до вирішення однієї проблеми, розуміння конкретного явища.

У процесі використання методів підсумкового контролю за розвитком інтелектуально-вольової сфери особистості нам здається важливим керуватися такими вимогами:

- якщо учень дійшов неправильного висновку, не варто одразу виправляти його відповідь, бажано запропонувати довести свою точку зору або навести приклади, які показують помилковість його міркувань;
- вчитель не повинен намагатись самостійно узагальнювати основну навчальну інформацію. Слід надавати на цьому етапі пізнавальної діяльності більше активності та ініціативи дитині, стимулюючи і підтримуючи їх мотивацію і вольові зусилля;
- під час викладання різних курсів з метою формування систематизованої уяви школяра про наукову, а не фрагментарну картину світу, важливо дбати про міжпредметні зв'язки, проводити актуалізацію знань, які були сформовані в процесі вивчення предметів;
- не варто вимагати від особистості сприймати інформацію на віру, слід дозволити піддавати сумніву ті чи інші аргументи, проводити активний пошук об'єктивної істини.

Слід також зазначити, що результати нашого констатуючого експерименту свідчать також і про те, що у багатьох учнів шкіл м. Херсона в процесі розумового розвитку виникають нервово-психічні перевантаження, хоча в наш час є всі умови для успішного використання прийомів психокорекції і психогієни для оптимізації пізнавальної діяльності особистості. Розв'язання цієї проблеми вимагає від педагогів сьогодення ширше використовувати традиційні засоби мобілізації не тільки фізіологічних резервів дитини, а й формувати в учнів потребу і здатність до психічної саморегуляції. Вважаємо, що у сучасну технологію розвитку інтелектуально-вольової сфери школярів повинні бути запроваджені елементи психокорекційного тренування. В основу такої роботи можна покласти методіку словесно-образного, емоційно-вольового керування станом людини, відомі різновиди аутогенного тренування, які базуються на прийомі навіювання [5].

Вивчення рівня сформованості інтелекту в учнів з нормальними інтелектуальними можливостями та інтелектуальною недостатністю показало, що головна відмінність між ними полягає перш за все у їхній здатності у навчованості.

У нашому опитуванні взяли участь учні, серед яких було 40% дівчат та 54% хлопців. Вони були поділені на 2 (дві) групи: до першої входили учні першого класу спеціальної загальноосвітньої школи №2 м. Херсона; друга група включала в себе дітей першого класу загальноосвітньої школи I–III ступенів с. Чорнобаївка.

Аналіз структури інтелекту показав, що при вивченні узагальненості мислення наочного сприйнятому матеріалі, який не містив прихованого логічного змісту діти другої групи виконали всі чотири етапи роботи одразу без помилок, раціонально, у швидкому темпі і при правильному мовленнєвому опосередкуванні. Такий спосіб виконання дій, на наш погляд, свідчить про здатність до високого рівня узагальнення наочного матеріалу і відсутність порушень просторового сприймання. Відмінною рисою першокласників при виконанні цієї спроби була правильність дій, жвавий інтерес, увага, адекватне ставлення до зауважень і заохочень, безпомилковий результат з першої спроби.

Для першої групи це завдання було доступне лише в розгорнутому варіанті. 8% першокласників виконали всі етапи завдання без помилок, але при неправильному їх просторовому розташуванні. Це свідчить про здатність до високого рівня узагальнення наочного матеріалу, який поєднується з порушенням просторового сприймання, усвідомлення мислительних завдань та порушення гнучкості мислительних процесів. 30% респондентів змогли виконати дії без помилок лише після повторної спроби, з помилками у просторовому розташуванні, при нераціональних діях і у сповільненому темпі. Це свідчить

про знижений рівень здатності до узагальнення, порушення просторового сприймання. 50% учнів правильно виконали завдання тільки після двох спроб. Таке виконання завдання характеризується низьким рівнем узагальнення наочного матеріалу і свідчить про порушення просторового сприймання та логічного мислення.

При узагальненні груп предметів за родовою ознакою 86% дітей другої групи здійснювали групування об'єктів на підставі родових ознак обох груп, що дає можливість говорити про високий рівень здатності до узагальнення та систематизації окремих груп предметів. Разом з тим 14% школярів групували об'єкти, орієнтуючись тільки на зовнішні неістотні ознаки, що свідчить про низький рівень вербалізації узагальнення.

Правильне виконання цього завдання наявне лише в 17% учнів першої групи, а 83% – виконали це завдання неправильно, з орієнтацією на неістотні ознаки, причому найхарактернішим для них є спосіб ситуативного узагальнення. У цих дітей відмічається низький рівень гнучкості мислительних процесів, усвідомленості мислительних процесів.

При аналізі загальної обізнаності було виявлено, що в першій групі опитаних відмічається дуже низький рівень знань – 84% всіх учнів, у 16% наявний середній рівень загальної обізнаності, що характеризується недостатнім розвитком інтелектуальних процесів.

Експериментально перевірені дані доводять, що учні з інтелектуальною недостатністю за деякими параметрами перебувають на рівні своїх однолітків, а за іншими – істотно відстають від них. При вивченні індивідуальних особливостей таких дітей стає очевидним, що їхня інтелектуальна сфера характеризується слабким розвитком образного, невербального мислення при нормальному становленні вербального.

Зміст корекційної роботи слід спрямувати на поступове заповнення прогалин у розвитку дітей і створення основи, на якій можна будувати подальше формування інтелектуальної діяльності.

Керуючись загальною освітньо-виховною метою і враховуючи особливості інтелектуального розвитку школярів, необхідним є використання таких методів та форм навчання, які розраховані не на пристосування до дефекту інтелектуальної сфери особистості дитини, а на послаблення його впливу на психіку, подолання чи його компенсацію.

В цілому вивчення вказаної проблеми свідчить про певні здобутки в процесі організації навчально-пізнавальної діяльності учнів. Актуальними напрямками наукових досліджень повинні стати, на наш погляд, перш за все ті, які зможуть забезпечити продуманий, поступовий і систематичний розвиток розумових сил підростаючого покоління, врахувати вікові та індивідуальні особливості кожної особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Коменський Я.А. Велика дидактика // Вибр. пед. твори. – М: Педагогіка, 1982 – Т. 1. – С. 20-50.
2. Ушинський К.Д. Праця в її психічному і виховному значенні // Вибр. пед. твори: У 2-х т.: – Т.1. – 106 с.
3. Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки. – К., КУЗМН, 1998. – 355 с.
4. Мальований Ю. Педагогічна сутність гуманізації навчання // Шлях освіти, 1997. – № 2. – 7 с.
5. Сытин Г.Н. Помоги себе сам. – М.: Энергоатомиздат, 1990. – 416 с.